

PAPER DETAILS

TITLE: Türkiye'de Tarım Ürünlerinin Belgelendirilmesi ve Akreditasyonu

AUTHORS: Füsun Zehra ÖZKAN,Mehmet HASDEMİR,Resit UZUNÇAM

PAGES: 48-58

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136467>

Türkiye’de Tarım Ürünlerinin Belgelendirilmesi ve Akreditasyonu

Fusun Zehra ÖZKAN¹

Mehmet HASDEMİR²

Reşit UZUNÇAM³

Özet

Ekonomik ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler ile küresel iklim değişiklikleri, tarımsal üretimi önemli ölçüde etkilemektedir. Bununla birlikte tüketicilerin gıda güvenilirliğine ilişkin artan talepleri, üretimden tüketime kadar geçen tüm sürecin etkin bir şekilde izlenmesini ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, bir yandan tarım ürünlerinin tarafsız kuruluşlarca belgelendirmesini, diğer yandan belgelendirmeyi yapan bu kuruluşların teknik ve idari yeterliliklerinin uluslararası standartlara göre değerlendirilerek onaylanmasını sağlayacak bir akreditasyonu gündeme getirmektedir. Bu çalışmada; Türkiye’de tarım ürünlerinin belgelendirmesine yönelik faaliyetler ve bu faaliyetlerin akreditasyonu, ilgili yasal şartlar ve uluslararası standartlar açısından değerlendirilmiştir. Tarım ürünleri belgelendirmesi kapsamında, Organik Tarım, İyi Tarım Uygulamaları ve GLOBALG.A.P. başta olmak üzere ülkemiz tarım sektöründe yürütülen belgelendirme programları akreditasyon kriterleri açısından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İyi Tarım Uygulamaları, Organik Tarım, Belgelendirme, Akreditasyon

Accreditation and Certification of Agricultural Products in Turkey

Abstract

Global climate change and developments in the economic and social spheres affect agricultural production significantly. However, the increasing demands of consumers concerning food safety mandates that the effective monitoring and evaluation of the whole process from production to consumption. This situation leads to accreditation activities, and an impartial certification activities of agricultural products. In this paper, certification and accreditation activities of agricultural products in Turkey, based on related legal requirements and international standards, has been evaluated. Agricultural products certification programs such as organic farming, good agricultural practices and GLOBALG.A.P. are analyzed in relation to accreditation criteria.

Keywords: Good Agricultural Practices, Organic Farming, Certification, Accreditation

JEL Codes: Q19, L15- Agriculture/Other, Standardization and Compatibility

Geliş tarihi (Received):10.05.2015

Kabul tarihi (Accepted):01.06.2015

¹ Sorumlu yazar (Corresponding author), Dr., Başkent Üniversitesi Kalite Mühendisliği, fzerkus@gmail.com

² Dr., Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü

³ Akreditasyon Uzmanı, Türk Akreditasyon Kurumu

1. Giriş

Kırdan kente göç ve yüksek gelir gruplarının tüketim alışkanlıklarının değişmesi, insanlığın gıda ediniminden saklamaya, beklentiden tüketime kadar pek çok aşamada gıda alışkanlıklarını değiştirmiştir. Binlerce yıllık gıda temin ve tüketim alışkanlıklarının hızla değişiyor olması, gıdanın riskli bir konuma gelmesine neden olmuştur. Kırsalda yaşarken tükettiği gıdanın bizzat üreticisi olan veya üreticisini tanıyan insan, şehirleşme ile birlikte modern olarak tanımlanan usullerde kendisine sunulan binlerce çeşit ürüne mevsim farkı gözetmeksizin ulaşmaya başlamıştır. Bu durum, gıdanın sistematik biçimde güvenilirliğinin sağlanması ve bunun sürekli izleme ve denetimlerle sürdürülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Talebe bağlı arz sisteminde, gıda güvenliğinden gıda güvenilirliğine, enerjiden sanayi girdisine, gen çeşitliliğinin korunmasından sürdürülebilirliğe kadar uzanan çizgi, tarımsal girdiden tüketime kadar olan süreçte her noktanın yönetilmesini zorunlu kılmaktadır (Anonim, 2010).

Bu gelişmelere paralel olarak, tarımsal ürünleri talep eden tüketiciler, kendilerine sunulan gıdanın güvenilir olması yanında çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeden üretilmesini ve bunun da kendilerine sunulacak delillerle ispat edilmesini istemektedirler (Walley et al., 2000; Lang et al., 2002; Vander and Ignacio, 2006). Tüketicilerin bu talebi de satın alma gücü ile paralel olarak, organik tarım, fonksiyonel tarım, iyi tarım uygulamaları (İTU) veya doğa dostu tarım sistemleri adı altında yeni üretim sistemlerinin ve bu sistemlere ilişkin ürün belgelendirmesinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Hasdemir, 2011).

Günümüzde tarımsal ürünlerin belgelendirilmesi; sürekli değişen tüketici talep ve beklentilerinin karşılanması ve ilgili taraflara ürünle ilgili güven sağlanması açısından büyük önem kazanmıştır. Belgelendirmenin nihai amacı da tüm ilgili taraflara, bir ürünün

belirtilen şartları yerine getirdiğine ilişkin güven vermektir (ISO, 2012).

Türkiye’de tarımsal ürünlerin belgelendirilmesi faaliyetlerinin uygulanması konusunda belgelendirme programları ve tarihsel gelişim incelendiğinde; söz konusu belgelendirme programlarından organik tarım ile ilgili faaliyetlerin 1980li yıllarda başlamış olduğu görülmektedir. Organik tarım faaliyetleri ilk olarak 2092/91 sayılı Avrupa Birliği Organik Tarım Yönetmeliği esas alınarak 1991 yılından itibaren uygulanmıştır. 2004 yılına kadar organik tarım konusunda iki yönetmelik Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yayınlanmış ve 2004 yılında Organik Tarım Kanunu yürürlüğe girmiştir. Organik tarım faaliyetinin doğal kaynaklarımızın verimli kullanımı ve temiz kalması ile biyolojik çeşitliliğin korunması bakımından gelecek nesillere katkısı büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de 2004 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yürürlüğe giren İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik ile İTU’nun yaygınlaştırılması sağlanarak sektöre yasal düzenleme getirilmiştir. İlgili yönetmelik kapsamında gerçekleştirilen uygulamaların belgelendirilmesinde, Bakanlık tarafından verilen yetki ile bağımsız uygunluk değerlendirme kuruluşları tarafından gerçekleştirilen belgelendirme faaliyeti esastır. Belgelendirme için esas alınan şartlar üreticilere, tüketicilere ve perakendecilere katma değer sağlayacak ve tarımın çevreye olan zararlı etkilerini azaltacak unsurlar içermektedir.

GLOBALG.A.P. standardı için ise ilk uygulamalar 1997 yılında kurulan Avrupa Perakendeciler Birliği tarafından iyi tarım uygulamaları standardı olarak başlatılmış olup, 1999’da EUREP-GAP protokolünün geliştirilmesi ile günümüzde küresel olarak uygulanabilir hale gelmiştir (Önen, 2013). Tarım ürünleri ihracatı yapan organizasyonlar ile Türkiye’de de tarımsal ürün alanında ticaret yapan pek çok ihracatçı ve üretici kuruluş

rekabette güçlü olmak üzere standartları uygulamaktadır.

İyi tarım uygulamaları, organik tarım gibi tarım ürünleri belgelendirme programları kapsamında yapılan belgelendirmeler, uygunluk değerlendirme faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilmektedir. “ISO 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı” kapsamında belgelendirme faaliyeti yapan ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetkilendirilen kuruluşlar Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) tarafından akredite edilmektedir. Her bir belgelendirme programı kapsamında akreditasyon ön şart olmakla birlikte, her programın ilgili yönetmeliği kapsamında yetkilendirilen kuruluşların akreditasyon süreci için koşullar tanımlanmaktadır. Akreditasyon sürecinde esas alınan temel kriterler ise ISO 17065:2012 standardı şartları ve ilgili belgelendirme programı için oluşturan yönetmeliklerdir. Ayrıca TÜRKAK tarafından yayınlanmış olan “R50.07 TÜRKAK’ın Tanık Olacağı İyi Tarım Uygulamaları, Organik Tarım ve GLOBALG.A.P. Sertifikasyonu Denetimlerine İlişkin Kurallar Rehberi” dokümanına göre ürün belgelendirme kuruluşlarının faaliyet gösterdikleri alanlardaki kapsamı dikkate alınarak akreditasyon gerçekleştirilmektedir. Akreditasyon Türk Akreditasyon Kurumu tarafından “Akreditasyon uygunluk değerlendirme kuruluşlarınca gerçekleştirilen çalışmaların ve dolayısıyla bu çalışmalar sonucunda düzenledikleri uygunluk teyit belgelerinin (deney ve muayene raporları, kalibrasyon sertifikaları, yönetim sistemi belgeleri, ürün belgeleri, personel belgeleri vb) güvenilirliğini ve geçerliliğini desteklemek amacıyla oluşturulmuş bir kalite altyapısıdır” şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu kurallar rehberi, İyi Tarım Uygulamaları (İTU), ulusal mevzuata göre Organik Tarım (OTS-TR), Avrupa Birliği mevzuatına göre Organik Tarım (OTS-AB) ve GLOBALG.A.P. Belgelendirmesi yapan kuruluşlarının

akreditasyon denetimlerinde TÜRKAK tarafından yürütülecek ofis denetimi ve tanık denetimlere yönelik çalışmalar ile ilk akreditasyon, gözetim, kapsam genişletme ve akreditasyon yenileme ile şikayet denetimlerine ait süreçleri açıklamaktır. Rehber ayrıca her bir belgelendirme programı için akreditasyon denetimlerinde esas alınacak asgari denetim süreleri ve AB regülasyonlarına göre sınıflandırma dahil olmak üzere her belgelendirme programı için tanımlanabilecek akreditasyon kapsamlarını içermektedir (TÜRKAK, 2014).

“ISO/IEC 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı” kapsamında belgelendirme üçüncü taraf uygunluk değerlendirme faaliyeti olarak tanımlanarak “belirtilmiş olan şartların karşılandığının, tarafsızlık ve yeterliliği olan üçüncü bir tarafça gösterilmesine duyulan güven ve inancın derecesi” olarak açıklanmakta ve çeşitli belgelendirme programlarını işleten kuruluşlar için genel kriterleri belirlemektedir (ISO, 2012).

2.Türkiye’de Tarım Ürünleri Belgelendirme Programları

Türkiye’de tarımsal ürünlerin belgelendirilmesine ilişkin olarak akreditasyon gerekliliği bulunan üç program bulunmaktadır. Bu programlardan organik tarım ve İTU Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca, GLOBALG.A.P. ise merkezi Almanya’da bulunan GLOBALG.A.P. c/o Food PLUS GmbH tarafından yürütülmektedir.

Kalite güvence sistemleri çerçevesinde gerçekleştirilen belgelendirme faaliyetleri, daha çok gönüllük esasına dayanmaktadır. Buna karşılık ürün, hizmet veya proseslere değer katması ve güvence vermesi nedeniyle, ilgili taraflarca tercih ve talep edilmektedir. Ancak bir ürünün organik olarak tanımlanabilmesi için organik tarım sertifikasına sahip olması yasal bir zorunluluktur. Organik ürünlerin dış ticareti için de ilgili ülkeler tarafından tanınan ürün

sertifikasına sahip olma şartı bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de 5262 Sayılı Kanuna dayanılarak yapılan organik tarım belgelendirme faaliyetlerinin, uluslararası eşdeğerliği henüz sağlanmadığı için AB, ABD veya Japonya gibi uluslararası organik pazarlara girişte geçerliliği söz konusu değildir. Bu nedenle ülke dışındaki pazarlara girişte ithalatçı ülkelerin mevzuatına göre düzenlenmiş organik ürün sertifikasına ihtiyaç duyulmaktadır.

İTU ve GLOBALG.A.P. belgelendirmesi ise gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışında zorunluluk taşımamakta, sadece müşteri talebi olarak pazarlara giriş kolaylığı sağlamaktadır. İlk başta EUREPG.A.P. olarak Avrupa pazarlarında başlayan, daha sonra küresel ölçekte genişleyerek GLOBALG.A.P. adını alan belgelendirme faaliyeti dünya genelinde daha geniş bir pazara giriş imkanı

sağlamaktadır. Buna karşılık İTU belgesi uluslararası bir eşdeğerliği henüz sağlayamadığı için daha çok yurtiçindeki büyük perakendeci kuruluşlar tarafından tercih edilmektedir.

Organik tarım (OT) ve iyi tarım uygulamaları (İTU) kapsamında Türkiye’de faaliyette bulunan belgelendirme kuruluşu sayıları Tablo 1’de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde 2014 yılı Ağustos ayı itibariyle 27 kuruluşun OT, 24 kuruluşun İTU kapsamında Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na yetkilendirildiği görülmektedir. OT kapsamında yetkilendirilen kuruluşların 22’si TÜRKAK’dan, 4’ü ise yabancı akreditasyon kurumlarından akredite edilmiştir. İTU kapsamında yetkilendirilen kuruluşlarının ise tamamı TÜRKAK’dan akredite edilmiştir. Belgelendirme kuruluşlarının 15’i aynı zamanda hem OT hem de İTU kapsamında Bakanlık yetkisine ve akreditasyona sahiptir.

Tablo 1. Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında faaliyette bulunan kuruluş sayıları

	Bakanlıktan Yetkili	TÜRKAK’dan Akredite	Yabancı Akreditasyon Kuruluşlarından Akredite
OT	27	22	4
İTU	24	24	-
OT + İTU	15	15	-

Kaynak: BÜGEM, 2014; TÜRKAK, 2014.

2.1. Organik Tarım

Dünyada yaşanan değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan organik tarım, geçmişte insanlığın yaptığı yanlış uygulamalar sonucunda bozulan doğal dengenin yeniden tesisini öngören ve bu amaçla bitki, hayvan ve insan ile birlikte toprak, su ve diğer faktörleri bütünsel bir yaklaşımla ele alarak planlayan, doğal girdileri kullanan bir üretim sistemidir. Bu sistem sadece organik ürünlerin üretimi ve tüketiciye ulaştırılmasından ibaret değildir. Günümüzde bu sistem, sürdürülebilir bir ekosistem, tüm canlılar için hakkaniyet, sosyal adalet ve beşeri ilişkiler anlayışı ile birlikte organik yaşam olarak algılanmaktadır. Dünyada yaşanan bu gelişim ve değişimler, ülkemizi de büyük ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de organik ürünlerin üretimi ve tüketiminde önemli

değişimler yaşanmaktadır (Hasdemir ve Bayaner, 2009).

Organik tarım’ın tarihçesi incelendiğinde, ilk ortaya çıkışı geçtiğimiz yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Amerikalı Araştırmacı F. H. King tarafından 1900’lü yılların başında kaleme alınan “Farmers of Forty Centuries (40. Yüzyılın Çiftçileri)” çalışması organik tarımla ilgili çalışmalara öncülük etmiştir. Ayrıca 1910 yılından itibaren gerek Albert Howard’ın “Tarımsal Vasiyetnamesi” ve gerekse 1924 yılında Rudolf Steiner’in “Biyodinamik Tarım Yöntemi” konvansiyonel tarıma yeni alternatifler getirmiştir (Aksoy ve ark. 2005; Babaoğlu 2006; Hasdemir ve Bayaner, 2009).

Zamanla artan sanayi tesislerinin zararlı etkilerinin bariz olarak görülmesi ile birlikte dünyanın birçok ülkesinde çevreye duyarlı üretim sistemlerine yöneliş başlamış olup,

özellikle başta DDT olmak üzere pestisitlerin çevre üzerine olumsuz etkileri araştırılarak, DDT Amerika’da ve daha sonra tüm dünyada yasaklanmıştır (Hasdemir ve Bayaner, 2009).

Gelişmiş olan ülkelerde sentetik girdilerin kullanılması sonucu ortaya çıkan sorunlar, konuya duyarlı üretici ve tüketicileri bir araya getirerek çalışmaların başlamasını tetiklemiş ve 1970’li yıllara kadar farklı ülkelerde pek çok çalışma yapılmıştır. 1972 yılında ise Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Organizasyonu (IFOAM) adı altında tüm çalışmalar bir araya gelmiş ve kurumsal çalışmalar başlatılmıştır. 1973 yılında ise İsviçre’de Organik Tarım Araştırma Enstitüsü (FIBL) kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletlerinde 1974 yılından itibaren çeşitli eyaletlerde organik tarım mevzuatları kabul edilmiştir (Hasdemir ve Bayaner, 2009). Günümüzde dünyanın birçok ülkesinde yerel veya uluslararası organizasyonlar tarafından belirlenen kurullar çerçevesinde organik tarım faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Organik tarım kapsamında yasal düzenlemelere bakıldığında ise, en önemli düzenleme, 1991 yılında EEC 2092/91 sayılı Organik Üretim Yönetmeliği ile Avrupa Birliği tarafından yapılmış ve Organik Tarım Fuarları düzenlenmeye başlamıştır. Bu düzenlemelerin yanında, 1999 yılında İsviçre tarafından Bioswiss, FAO tarafından hazırlanan Codex Alimentarius’dan sonra 2000 yılında ABD tarafından hazırlanan NOP, Japonya tarafından hazırlanan JAS adı verilen organik tarım standartları dünya organik tarımsal sektöründe belirleyici rol oynamıştır. 2009 yılında, 2092/91 sayılı yönetmelik yürürlükten kaldırılarak, yerine 01 Ocak 2009 tarihinden itibaren EC 834/2007 sayılı tüzük ve bu tüzüğün uygulama kurallarını gösteren 889/2008 sayılı tüzük yürürlüğe girmiştir (Hasdemir ve Bayaner, 2009).

Günümüzde pek çok ülkede organik tarım için mevzuatlar oluşturularak uygulanmaktadır. Türkiye’de organik tarım faaliyetleri 1980 yılında başlamış olup, 1991 yılından itibaren 2092/91 sayılı Avrupa Birliği Organik Tarım

Yönetmeliği esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda ülkemizde organik tarım mevzuatı ile ilgili tarihsel gelişmelere bakıldığında;

- 1994 yılında, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından “Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik” 18.12.1994 tarihli ve 22145 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.
- 2002 yılında, “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” 11 Temmuz 2002 tarihli ve 24812 sayılı ile Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- 2004 yılında, 5262 Sayılı “Organik Tarım Kanunu” 03.12.2004 tarihli ve 25659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.
- 2005 yılında, Organik Tarım Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar ise 5262 Sayılı Kanuna dayanılarak, 10.06.2005 tarihli ve 25841 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikle” belirlenmiştir.
- 2010 yılında, 18.08.2010 tarihli ve 27676 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” ile 2005 tarihli yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye’de organik ürünlerin belgelendirilmesi, halen yürürlükte olan 18.08.2010 tarihli ve 27676 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” çerçevesinde yürütülmektedir. Bununla birlikte bu yönetmelikte 2011, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında dört ayrı değişiklik yapılmıştır.

2.2. İyi Tarım Uygulamaları

İyi Tarım Uygulamaları (İTU) FAO tarafından, "tarımsal üretim sisteminin sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli,

insan sağılığını koruyan, hayvan sağılık ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemler" olarak tanımlanmaktadır. İyi tarım uygulamalarının amacı insan sağılığına ve çevreye zarar vermeyecek üretimin yapılmasıdır.

Dünyada tarım ve gıda ürünleri ticareti için kurallar da Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları ile belirlenmiştir. Bu kapsamda gıda güvenliği kavramı belirleyici olarak ülkelerin karşısına çıkmaktadır. Bu sebeple aralarında Türkiye'nin de bulunduğu üye ülkeler kendi vatandaşları ve ayrıca ithalat açısından ilgili standard şartlarını karşılamak zorunda olup, bu durum da İTU benzeri sistemlerin uygulanması ihtiyacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda İTU, hem insan hem de çevreyi dikkate alan bir sistem olarak geliştirilmiştir.

Türkiye'de İTU belgelendirmesine ilişkin ilk mevzuat 08.09.2004 tarih ve 25577 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik'tir. Bu yönetmeliğe göre İTU "tarımsal üretim sisteminin sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağılığını koruyan, hayvan sağılık ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemler" olarak tanımlanmıştır.

Daha sonra 07.12.2010 tarihli ve 27778 sayılı Resmi Gazete yayımlanan İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik ile 2004 yılında yayımlanan ilk yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. İTU kapsamında yapılan belgelendirmeler halen 2010 yılında yayımlanan Yönetmeliğe göre yürütülmektedir.

Üreticilerin İTU için karar vermeleri öncesi, üretim alanında daha önce yetiştirilen ürün veya tarımsal faaliyetleri bilmeleri, insan sağılığı ve çevreye olan etkilerini değerlendirmeleri, üretim kararını vermeden önce risk değerlendirmesi yapmaları, toprak sağılığının korunması, tarım ilaçlarına bağımlılığın azaltılması ve bitki sağılığının maksimum düzeyde sağlanabilmesi için dönüşümlü üretim yapmaları İTU Programı sahibi Gıda Tarım ve

Hayvancılık Bakanlığı tarafından önerilmektedir (BÜGEM, 2014).

2.3. GLOBALG.A.P.

1997 yılında kurulan Avrupa Perakendeciler Birliği (Euro Retailer Producer Group - EUREP) GAP (Good Agricultural Practices) standardı için çalışmalar başlatmıştır. 1999'da EUREP-GAP protokolü ile öncelikle yaşı meyve ve sebze de İTU esaslarını belirlemişlerdir. Perakendeciler Birliği üyelerinin (süper ve hipermarketçiler) EUREP-GAP sertifikalı ürün talebi nedeniyle İTU'nun önemini kavrayan dünya ülkeleri 2002 yılında "Ulusal ve Bölgesel Çalışma Grupları" oluşturmuş ve ülkelerindeki tarımsal üretimi EUREP-GAP protokolüne uygun hale getirmeye başlamışlardır. Günümüzde protokol küresel (GLOBAL) hale gelmiştir (Önen, 2013).

GLOBALG.A.P. tarımsal üretim için uluslararası kabul görmüş bir standart olup, dünya çapında yoğun araştırmaların, uzmanlar, üreticiler ve perakendecilerin işbirliğinin bir sonucudur. Temel amacı dünyada çiftçiler, perakendeciler ve tüketicilerin yararına, güvenli ve sürdürülebilir bir tarımsal üretim sağlamaktır (GLOBAL.G.A.P., 2014).

GLOBALG.A.P. belgelendirmesi; Gıda güvenliği ve izlenebilirlik, Çevre (biyolojik çeşitlilik dahil), İşçi sağılığı, güvenliği ve refahı, Hayvan refahı, Entegre Ürün Yönetimi (ICM), Entegre Haşere Kontrolü (IPC), Kalite Yönetim Sistemi (QMS) ve Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP) kavramlarını kapsamaktadır. Aynı zamanda iş performansını artırarak, yaşamsal kaynakların israfını azaltır ve gelecek nesiller için en iyi uygulamaları yapılandırmak için tarımsal üretime genel bir yaklaşım getirmektedir. GLOBALG.A.P. Aynı zamanda Entegre Çiftlik Güvencesi Standardı (IFA) olarak ta bilinmekte olup, tüm tarım, su ürünleri yetiştiriciliği, hayvancılık ve bahçecilik üretimini kapsar (GLOBAL.G.A.P., 2014).

3. Diğer Belgelendirme Programları

Türkiye’de uygulanan diğer tarım ürünleri belgelendirme programları içerisinde Avrupa Birliği Organik Tarım Mevzuatı, Amerikan Ulusal Organik Programı (NOP) ve Japon Tarım Standardı (JAS) öne çıkmaktadır.

Dünyanın en önemli organik üretim ve pazarlama bölgesi olan Avrupa Birliği (AB)’nde organik ürünlerin belgelendirilmesi 24 Haziran 1991 yılında yürürlüğe giren 2092/91 sayılı yönetmelik ile düzenlenmiştir. Daha sonra 01 Ocak 2009 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırılarak, EC 834/2007 sayılı tüzük ve bu tüzüğün uygulama kurallarını gösteren 889/2008 sayılı tüzüğe göre AB’de organik tarım mevzuatı oluşturulmuştur. Ayrıca üçüncü ülkelerden organik ürünlerin ithalatı hakkında 834/2007 sayılı Konsey Yönetmeliğinin uygulanmasıyla ilgili ayrıntılı kuralları belirleyen 1235/2008 sayılı Komisyon Yönetmeliği bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinde, 21 Ekim 2002 tarihinde uygulamaya konulan Amerikan Tarım Bakanlığının Ulusal Organik Programı (NOP) yürürlükte olup organik ürünler buna göre sertifikalandırılmaktadır. Bu yönetmelikte de Türkiye’de ki yönetmeliklerden farklı olarak içerisinde %70 den daha az organik hammadde kullanılarak üretilen işlenmiş ürün tarifi de bulunmaktadır. 10 Haziran 2005 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren yönetmeliğimizde ise en az % 95’i organik olan ürünler organik olarak sertifikalandırılmaktadır (Ünal, 2010).

Japonya’da 1 Nisan 2001 tarihinde yürürlüğe giren JAS (Japanese Agricultural Standards) Kanunu organik ürünlerin sertifikasyonunu zorunlu hale getirmiştir. Buna göre organik ürün tanımında 3 yıldan daha fazla bir süre kimyasal madde kullanılmayan, geçiş sürecinde organik tanımında ise, 6 ay ile 3 yıl bir süre zarfında kimyasal madde kullanılmamasını baz almıştır (Ünal, 2010).

4. Tarım Ürünleri Belgelendirme Programlarının Akreditasyonu

Türkiye’de İTÜ, organik tarım gibi tarım ürünleri belgelendirme programlarının akreditasyonu, Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) tarafından “ISO 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar Standardı” kapsamında gerçekleştirilmektedir. Akreditasyon faaliyetleri gönüllülük esasına dayansa da İTÜ ve organik tarım gibi tarım ürünleri belgelendirme programını düzenleyen mevzuatlar kapsamında akreditasyon zorunlu hale gelebilmektedir.

5262 Sayılı Kanun ve bu kanuna dayanılarak çıkarılan Yönetmeliğe göre organik tarım belgelendirmesi kontrol ve sertifikasyon işlemleri olarak ikiye ayrılmış olup bu işlemler Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetki verilen, kontrol ve/veya sertifikasyon kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Kontrol kuruluşları TS EN ISO/IEC 17020:2012 standardına göre; sertifikasyon kuruluşları ile kontrol ve sertifikasyon kuruluşları TS EN ISO/IEC 17065 standartlarına göre, Türk Akreditasyon Kurumu veya Avrupa Akreditasyon Birliği karşılıklı tanıma anlaşmasına göre geçerliliği mevcut uluslararası akreditasyon kurumlarından akredite olmak zorundadır. Halen uygulamada TS EN ISO/IEC 17020:2012 standardına göre akredite olan kontrol kuruluşu bulunmamaktadır. Akreditasyon kapsamında yer almayan; organik tarımda kullanılacak gübreler, toprak iyileştiricileri, besin maddeleri ve bitki koruma maddeleri ile ilgili faaliyet alanlarında akreditasyon hükmü aranmamaktadır. Belgelendirme kuruluşlarına, akreditasyon için Bakanlıkça yetkilendirildikleri tarihten itibaren azami otuz aylık bir süre tanınmaktadır. Bunun yanında akredite oluncaya kadar, her bir faaliyet alanı için grup içerisinde yer alan üreticiler de dahil en fazla on müteşebbis ile birer yıllık sözleşme yapmaya izin verilmektedir.

İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik hükümlerine göre İTÜ belgelendirilmesine

yönelik kontrol ve sertifikasyon işlemleri, Bakanlığın yetkilendirdiği kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarınca yapılmaktadır. Kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının, Bakanlıkça yetkilendirildiği tarihten itibaren iki yıl içerisinde, TS EN 45011 veya TS EN ISO/IEC 17065 veya eşdeğeri uluslararası standartlarda Türk Akreditasyon Kurumu veya Avrupa Akreditasyon Birliği veya IAF karşılıklı tanınma anlaşmasına göre geçerliliği mevcut uluslararası akreditasyon kurumlarından akredite olmaları gerekmektedir. Ayrıca akredite oluncaya kadar kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının yayımlayacak belge ve üretici sayısı sınırlandırılmıştır. Akredite olmayan kontrol ve sertifikasyon kuruluşları, her kapsam için toplam en fazla on üretici için sertifika düzenleyebilmektedir. Ancak TS EN 45011 (Ürün Belgelendirmesi Yapan Belgelendirme Kuruluşları için Genel Kriterler standardı) veya TS EN ISO/IEC 17065 standartlarına göre akredite olmakla birlikte, akreditasyon kapsamında İTÜ olmayan kontrol ve sertifikasyon kuruluşları her kapsamda toplam en fazla yirmi üretici için sertifika düzenleyebilmektedirler.

Organik Tarım Yönetmeliği kapsamında ön şart olarak ürün belgelendirme kuruluşlarının yetki alma aşamasında bir akreditasyon kurumuna başvurmuş olması ve başvurusunun kabul edilmiş olması zorunludur. İyi Tarım Uygulamaları için ise bu ön şart bulunmamaktadır.

GLOBALG.A.P. Genel Yönetmelikleri V4'e göre; başvurduğu kapsamda akredite olmayan belgelendirme kuruluşları, geçici olarak onaylanabilmekte, ancak nihai onay için altı ay içerisinde akredite olmaları gerekmektedir. Ayrıca akredite oluncaya kadar sınırlı sayıda üretici için belgelendirme yapabilmektedirler. Akredite olmayan belgelendirme kuruluşları, ilk kapsam için toplam en fazla beş üretici için sertifika düzenleyebilmektedir. Ancak EN 45011 veya ISO/IEC 17065 standartlarına göre akredite olmakla birlikte, akreditasyon kapsamında GLOBALG.A.P. bulunmayan belgelendirme kuruluşları her kapsam için

toplam en fazla yirmi üretici için sertifika düzenleyebilmektedir.

Tarım ürünleri belgelendirme programları kapsamında belgelendirme faaliyetlerini yürüten ürün belgelendirme kuruluşlarına, başvuru yapmış oldukları kapsamlar dahilinde gerçekleştirilen akreditasyon denetimi sonucu olumlu bulunduğu takdirde 4 yıl geçerli Akreditasyon Sertifikası TÜRKAK tarafından verilmektedir. Akreditasyon kapsamında belgelendirme kuruluşları TÜRKAK tarafından her yıl en az bir kez olmak üzere gözetim denetimlerine tabi tutulmaktadır. Bu denetimler; söz konusu kuruluşların başvurdıkları belgelendirme programı kapsamında oluşturdukları dokümantasyon sisteminin incelenmesi, bu dokümantasyon sistemine göre uygulamalarının incelenmesi, saha denetimlerinin yeterliliğinin gözlemlenmesi olmak üzere belgelendirme faaliyeti süreçlerinin ve diğer ilişkili uygunluk değerlendirme süreçlerinin denetlenmesi esasına dayanmaktadır. Denetlemeye esas kriterler; TÜRKAK Akreditasyon rehberlerinin yanı sıra ISO 17065:2012 standardı şartları ve ilgili belgelendirme programının esasını oluşturan yönetmeliklerdir. Gerekli şartları sağlayamayan veya sürdüremeyen kuruluşların akreditasyon sertifikaları TÜRKAK yetkili komiteleri tarafından belirli bir süre askıya alınabilir, kapsamı daraltılabilir veya iptal edilebilir.

5. TÜRKAK'ın Tarım Ürünleri Alanında Akreditasyon Faaliyetleri

TÜRKAK tarafından yayınlanmış olan R50.07 TÜRKAK'ın Tanık Olacağı İyi Tarım Uygulamaları, Organik Tarım ve GLOBALG.A.P. Sertifikasyonu Denetimlerine İlişkin Kurallar Rehberi dokümanına göre; İTÜ'da toplam 3 kapsamda ve 9 alt kapsamda, GLOBALG.A.P.' de 5 kapsamda ve 13 alt kapsamda, ulusal mevzuata göre organik tarımda ise 4 kapsamda ürün belgelendirme kuruluşları akredite edilmektedir. R50.07 TÜRKAK'ın Tanık Olacağı İyi Tarım

Uygulamaları, Organik Tarım ve GLOBALG.A.P. Sertifikasyonu Denetimlerine İlişkin Kurallar Rehberi 11 Temmuz 2014 itibarıyla güncellenmiştir (TÜRKAK, 2014). Bunun dışında Türkiye’de JAS, NOP gibi belgelendirme programlarının akreditasyonu TÜRKAK tarafından henüz gerçekleştirilmemektedir.

TÜRKAK ayrıca AB organik tarım mevzuatlarına göre akredite olmak isteyen belgelendirme kuruluşlarının akreditasyonunu da gerçekleştirmektedir. AB’nin 834/2007, 889/2008 ve 1235/2008 sayılı regülasyonlarına göre gerçekleştirilecek başvuru ve denetim süreçlerine ilişkin TÜRKAK Rehberinde yer almayan tüm hususlar için Avrupa Akreditasyon Birliği’nin (EA) EA-3/12 M:2013 Organik Üretim Belgelendirme Akreditasyonuna ilişkin EA Politikası isimli dokümanının güncel hali esas alınmaktadır (TÜRKAK, 2014). EA-3/12 M:2013, akreditasyon kuruluşlarının organik üretim alanında, belgelendirme kuruluşlarına ilişkin akreditasyon işlemlerini yürütürken uygulayacakları EA politikasının ana hatlarını belirlemektedir. 1 Haziran 2013 tarihinde onaylanan bu doküman, 1 Ocak 2014’ten itibaren zorunlu hale gelmiştir (EA, 2013).

EA-3/12 M:2013’e göre, AB dışındaki üçüncü ülkeler için akreditasyona esas organik tarım kapsamı ile AB ülkeleri için organik tarım kapsamı farklılık arz etmektedir. Bu doğrultuda TÜRKAK, EA-3/12 M:2013’ün 3.4 maddesi ile uyumlu bir şekilde R50.07 Rehber Dokümanının Ek-D bölümünde AB mevzuatlarına göre organik tarım akreditasyon kapsamlarını aşağıdaki şekilde tanımlamıştır.

Bunlar;

- OTSAB – A: İşlenmemiş bitkisel ürünler kapsamı.
- OTSAB – B: Canlı hayvanlar veya işlenmemiş hayvansal ürünler kapsamı.
- OTSAB – C: Su ürünleri ve yosunlar kapsamı

- OTSAB – D: Gıda olarak kullanılacak işlenmiş tarım ürünleri kapsamı.
- OTSAB – E: Yem olarak kullanılacak işlenmiş tarım ürünleri kapsamı.
- OTSAB – F: Üretim materyalleri (tohum, yumru, fide, fidan vb.) kapsamı.

EA-3/12 M:2013’ün 2.4 maddesine göre AB ülkeleri için belirlenen akreditasyon kapsamı, (EC) 834/2007’nin 1. maddesinin 2. paragrafında tanımlanmış ürün kategorileri olup bitkisel ve hayvansal ürün ayrımı bulunmamaktadır. Bu ürün kategorileri ise;

- Canlı ya da işlenmemiş tarım ürünleri
- Gıda olarak kullanılmak üzere işlenmiş tarım ürünleri
- Yem
- Vejetatif üretim materyalleri ve tohum olarak tanımlanmıştır.

Üçüncü ülkelerdeki üretimin AB kurallarına uygun yapılması, eşdeğer üretim olarak görülmektedir. Dolayısıyla üçüncü ülkelerde faaliyet gösteren belgelendirme kuruluşlarının akreditasyonu, eşdeğerlik şeklinde ele alınmaktadır. Akreditasyonuna ilişkin EA Politikası, “EA-3/12 M: 2013” dokümanının 3 üncü maddesinde açıkça tanımlanmıştır. Bu dokümana göre akreditasyon kurumları, üçüncü ülkelerde uygulanan standardın eşdeğerliğini denetlemeden akreditasyon verememektedir. Eşdeğerlik denetimi; AB mevzuatında yer alan ilgili uygulama kurallarının, eşdeğer bir şekilde uygulandığını gösterecek şekilde birebir değerlendirmeye dayanmaktadır. Değerlendirme için AB mevzuatına ilave olarak, Gıda Kodeksi CAC/GL 32 sayılı Organik Olarak Üretilmiş Yiyeceklerin Üretim, İşleme, Etiketleme ve Pazarlamasına İlişkin Yönerge dikkate alınmaktadır (EA, 2013).

6. Sonuç

Tarım sektöründe kalite ve belgelendirme kavramları, tarım ürünleri belgelendirme programlarının uygulanması ile sıkça gündeme gelmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi

Türkiye’de de güvenilir gıda kavramı büyük önem taşımaktadır. Güvenilir gıda için girdiden itibaren tüm aşamalarda gerek tarlada, çiftlikte gerekse ürün işleme aşamasında ürün güvenliğinden sapmalara karşı gerekli önlemlerin alınmasının önemi aşikardır. Tarım ürünlerinin çeşitli kapsamlarda belgelendirilmesi faaliyeti, tüm uygunluk değerlendirme faaliyetleri gibi ilgili taraflara bir güvence sağlar. Belgelendirme talep eden organizasyonların, ilgili yönetmelikler ve standartlar kapsamında bir sistem kurmaları ve uygulamaları, bu uygulamalara ilişkin kayıtlarını ve saha uygulamalarını belgelendirme kuruluşlarına göstermeleri gerekmektedir. Aynı kapsamda belgelendirme faaliyetini yürüten kuruluşların ise ilgili yönetmelikler ve uluslararası standartlar kapsamında belgelendirme sistemlerini kurmaları ve ilgili Bakanlıkça yetkilendirilerek akreditasyon sürecini tamamlamaları temel şarttır.

Belgelendirilen ürün ile ilgili olarak tarladan satış alanlarına kadar izlenebilirliğin sağlanması ve müşteri şikayetlerinin değerlendirilmesi, tüm bu faaliyetlerin kayıtlarının tutulması ve gerektiğinde/talep edildiğinde ibraz edilebilmesi etkin piyasa gözetimini sağlamaktadır. İlgili yönetmelik ve uluslararası standartların temel yaklaşımı tüm ilgili tarafların haklarını gözetken bir yapı oluşturmak ve itiraz ve şikayetlerin değerlendirilmesini sağlamaktır.

Bu kapsamda tarım ürünleri belgelendirmesi için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yasal düzenlemelerin yapılmasını takiben, uygunluk değerlendirme amaçlı olarak belgelendirme yetkisi özel kuruluşlara verilmiştir. Ürün belgelendirme alanında belgelendirme faaliyeti yürüten kuruluşların uluslararası standartlara göre ürün belgelendirme sistemlerini kurmaları ve ilgili yönetmelikler kapsamında yeterli ve yetkin personel çalıştırmaları da asgari şart olarak tanımlanmış olup, tüm bu gelişmeler kamunun, kamu dışına yetki devri açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Uygulamaların başladığı tarihten itibaren sayısal olarak analiz edildiğinde Tarımsal ürün belgelendirmesi gerçekleştiren kuruluşların sayısı giderek artmakta ve akreditasyon kapsamı genişlemektedir. Bu durum ayrıca tarım sektöründe nitelikli personel istihdamına da sebep olmaktadır.

Bununla birlikte bu sistemin üreticiden tüketiciye kadar tüm tarafların haklarını koruyacak şekilde yönetimi ve ülke dışındaki geçerliliği büyük önem arz etmektedir. Özellikle organik tarımda başta AB olmak üzere NOP ve JAS eşdeğerliliğinin ivedilikle alınması büyük önem arz etmektedir.

Tarım ürünleri belgelendirmesinde uluslararası uygulamalar göz önüne alındığında, yasal olarak düzenleyici otoritelerin yasa ve yönetmeliklerin oluşumunda ve uygulanması aşamalarında mütekabiliyet koşullarını dikkate alması önerilmektedir. Bu kapsamda gerek AB ile gerekse diğer ülkeler için farklı ülkeler tarafından gerçekleştirilen tarım ürünleri belgelendirmesinin karşılıklı olarak tanınması, ilave belgelendirmeleri ve kontrolleri azaltacak dolayısıyla sektörün ilave maliyetlere maruz kalmasını engelleyecektir.

Uluslararası belgelendirmelerde karşılıklı tanıma anlaşmaları ve eşdeğerlik uygulamalarına rağmen, tarım ürünlerinde belgelendirme standartları gün geçtikçe artmakta ve yeni kapsamlar ortaya çıkmaktadır. Türk Tarım Sektörünün bu gelişmeler karşısında olumsuz etkilenmemesi için TÜRKAK’ın akreditasyon kapsamlarının talepler doğrultusunda genişletilmesine ihtiyaç olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Aksoy, U., Tüzel, Y., Altındişli, A., Can, H. Z., Onoğur, E., Anaç, D., Okur, B., Çiçekli, M., Şayan, Y., Kırkpınar, F., Kenanoğlu Bektaş, Z., Çelik, S., Arın, L., Er, C., Özkan, C., Özenç, D. B., 2005. Organik (=Ekolojik, Biyolojik) Tarım Uygulamaları. www.zmo.org.tr. Erişim tarihi: 14.07.2014

- Anonim, 2010. Stratejik Plan, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Babaoğlu, M., 2006. Dünya’da Organik Tarım Uygulamaları. Sürdürülebilir Rekabet Avantajı Elde Etmede Organik Tarım Sektörü Sektörel Stratejiler ve Uygulamalar, Uluslar arası Rekabet Araştırmaları Kurumu Derneği (URAK) Yayınları, 681-701, İstanbul.
- BÜGEM, 2014. İyi Tarım Uygulamaları. Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. <http://www.tarim.gov.tr/Sayfalar/Icerikler.aspx?IcerikId=d783c1bd-0806-45b5-8217-342e931ba9d3>, Erişim tarihi 28.06.2014
- EA, 2013. EA-3/12 M:2013, EA Policy for the Accreditation of Organic Production Certification. European co-operation for Accreditation, Paris.
- GLOBALG.A.P., 2014. Globalgap Nedir. http://www.globalgap.org/uk_en/what-we-do/globalg.a.p.-certification/globalg.a.p/ Erişim tarihi 14.07.2014
- Hasdemir, M., Bayaner, A., 2009. Dünyada ve Türkiye’de Organik Tarıma Bakış. Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl 48, Sayı 567, Ankara
- Hasdemir, M., 2011. Kiraz Yetiştiriciliğinde İyi Tarım Uygulamalarının Benimsenmesini Etkileyen Faktörlerin Analizi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi (basılmamış), Ankara
- ISO, 2012. ISO/IEC 17065:2012 Uygunluk Değerlendirmesi-Ürün, Proses ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar, International Organization for Standardization, Geneva.
- Lang, T., Barling, D., Caraher, M., 2002. Food, Social Policy and the Environment: Towards a New Model. Environmental Issues and Social Welfare, 35(5), 538-558.
- Önen, H., 2013. İTU ve Biyolojik Çeşitlilik. <http://weedturk.com/tr/wp-content/uploads/2013/03/Biyolojik-%C3%A7e%C5%9Fitlilik.pdf>.
- TÜRKAK, 2014. R50.07 TÜRKAK’ın Tanık Olacağı İyi Tarım Uygulamaları, Organik Tarım ve GlobalG.A.P. Sertifikasyonu Denetimlerine İlişkin Kurallar Rehberi, Türk Akreditasyon Kurumu, Ankara.
- Ünal, S., 2010. Organik Tarım. TUTEV Dergisi, Sayı:1, 2010. <http://www.tutev.org.tr>. Erişim tarihi 31.10.2014.
- Van der M.K., Ignacio, L., 2006. Standards and Supply-Chain Coordination-Impact on Small-Scale Producers, 2006 Proceedings of the FAO Workshop on Governance, Coordination, and Distribution along Commodity Value Chains. Rome.
- Walley, K., Custance, P., Parsons, S., 2000. UK Consumer Attitudes Concerning Environmental Issues Impacting the Agrifood Industry, Business Strategy and the Environment, November/December 2000, 355–366.